

Az „ifjúság” elvétele vagy trónra emelése?

Sok jel valószínűsíti azt az első pillanatra meghökkentő kijelentést, hogy manapság egyáltalán nem létezik ifjúság. Furcsa dolog, úgyszólván szemünk láttára tűnik el, bár maguk a fiatalok természetesen jelen vannak társadalmunkban. Azonban az ifjú emberek jelenléte nem áll össze „egésszé”, nem tesz „szert önállóságra, saját arcélre, habitusra, célokra és programokra, ...mint generációt... nem illeti meg az önálló lét, érvényesség, jelentéstermi képződmény (...) társadalmi szerep”. (1)

Menekülés az apátiába

Az ifjúság nyilvánvalóan nem azonos a fiatal emberek pusztája összességével. Az ifjúság sajátos arculattal, különálló érdekekkel, értékrendszerrel, önálló léttel és megkülönböztetett jelentőséggel bíró társadalmi erőként jelenik meg. Ebben a vonatkozásban nem beszélhetünk ma ifjúságról, mint nemzedék, megszűnt létezni, azaz a fiatalok nem képesek saját generációs szerepük felismerésére, megfogalmazására s érvényesítésére. Nincs olyan önálló léttel s jelentőséggel rendelkező fiatal nemzedékünk, amely szembe mer és tud helyezkedni más létmódokkal.

Markáns és bizonyára heves vitákat kiváltó vélemény ez. Fő állítása, hogy a modernitásban születik meg az ifjúság mint önálló társadalmi kategória; napjainkban (mondjuk így: a posztmodernítésben) viszont nyomban el is vésztetik. Elveszti integráló erejét, átfogó világtérképezését, világmegváltó hitét, reményét, és mint ilyen, csak kiüresedett, virtuális nemzedék lehet.

Manapság külföldön és hazánkban egyaránt, mind a tudományban, mind a publicisztikában, a művészetben és általában a közéletben gyakran találkozhatunk az ifjúság elvesztettségének nem éppen szívdertítő gondolatával és érzésével. A gazdag külföldi szakirodalomból például érdemes felfigyelnünk Deena Weinsteinnek, a chicagói egyetem szociológiai professzorának véleményére. Szerinte a „fiatalok különbözőképpen reagáltak az „ifjúságtól” való megfosztottságukra. Miközben az 1960-as évek ifjúsági kultúrája beleolvadt az 1970-es évek tetlen kultúrájában fiatalosságába, ifjú misztikumába, a legtöbb fiatal az árral sodródott, elveszítve minden különleges sajátosságát”. (2) Weinstein – mint látjuk – azt a folyamatot emeli ki, amely megfosztja a fiatalokat saját „ifjúságuktól”, azaz nemzedéki jegyeiktől, közös érdekeiktől és valódi értékeiktől. Az 1960-as évtized „nagy nemzedéke” még önálló és jelentékeny kultúrával bír, később azonban elpárolog mindez, különböző „hibrid” műfajokká silányodik el, illetőleg felaprózik.

Az ifjúság és az ifjúsági kultúra eltűnésének legdirektebb megfogalmazását Magyarországon Szilágyi Ákos adta meg Az utolsó nemzedék című tanulmányában. Értelmezése szerint a '68-as nagy generáció az utolsó valamirevaló nemzedék, ami ez után jön, az már csak gyöngye utánzat, árnyéknemzedék. Három nagy korszakban vizsgálja az ifjúság helyzetét: a premodern, a modern és a posztmodern világban. A modernitás előtt az ifjúkor időtartama rövid, társadalmi szerepe elhanyagolható, lényegében egy játékos éretlenséget, bolondságot, bolondulást jelent csupán. Az ifjú lét alapvetően nem különbözik más létmódoktól:

azonos utakat járnak be valamennyien, illetőleg ugyanarra az útra készülnek fel. Az ifjú ember, a majdnem „kész” felnőtt, az „atyák” útját, tehát egy kitaposott utat követ. A modernitás hozza meg az ifjúság megszületését. Ekkor meghosszabbodik az ifjú élet, tartalmában pedig új mozzanatot vesz fel. Az ifjúkor már nem csupán a felnőttek világára, a társadalmi rendre való felkészülést jelenti. Nem az a rendeltetése, hogy beilleszkedjen valamibe, hanem önálló létformát hozzon létre, saját, csak rá jellemző törvényszerűségekkel. Új utakat, értékeket s kultúrát teremt, éppenséggel a fennálló világ tagadásaként, nem pedig a hozzá való igazodás céljából. Önmagát nemzedékként fogalmazza, szervezi meg. A posztmodernitás azután ismét radikális változással jár. Az ifjúság a „modernitás után éppúgy nem tehet szert önállóságra, saját arcélre, habitusra, célokra és programokra... – hangsúlyozza Szilágyi –, mint a modernitás előtt. (...) Az ifjúkor vitalitása és gyerekesége, a nevezetes szeleburditás, bolondság („ventus”) lesz a posztmodernitásban az egymást követő évszázatok közös nevezője, az új norma és új társadalmi habitus...” (3) A premodernitás és a posztmodernitás „ifjúság-hiátusa” között annyi a különbség, hogy az előbbiben a fiatalok igazodnak az apák–nagyapák nemzedékeihez, az utóbbiban, azaz napjainkban a felnőttek és az idősek emberek próbálják ellesni, eltanulni az ifjúkori mentalitás jegyeit (kreativitás, kritikai hozzáállás, innovációs készség). Most az ifjú élet lesz az átfogó érték, a követendő példa. Manapság mindenki ifjává kíván válni, s ennyiben egynemzedéknyivé tömörül az egész nemzet. Egy nemzedék pedig nem nemzedék. Hát így tűnik el ma az ifjúság.

Azt hiszem, lehet vitatkozni azon, vajon helytálló-e az ifjúság szempontjából ez a hármas felosztás. Az mindenesetre könnyen belátható, hogy például a ’68-as nemzedék és a mai fiatalok helyzete, arculata s értékei között jelentős különbségek vannak. Talán a legfontosabb eltérésre mutat rá *Katona Judit* 1997-ben megjelent verseskötetében: „...s tartozunk a cipőtalpalásért, / gyöngykönnyét fűzi anyánk éjszaka: / Petőfi-verset olvas, míg elalszunk, / mert vézna sorsunk vacog egymaga. / Holt apánkat tízkörmű düh kaparja, / mit örököltünk sorsunk és nevünk, / és tartozunk a sarki fűszeresnek / s az ifjúsággal tartoznak nekünk.” (4) Látjuk, a költő is eljut – persze, más úton, más megközelítésben és más levezetéssel – ahhoz a végeredményhez, ahová a társadalomtudós esszéista: az ifjúság elvételének felismeréséhez. A szomorú tény, figyelmeztet a költő: a mai fiataloknak csak „vézna sors” adatik meg, magukra hagyottan, „egymaga-létükben” élhetnek, úgy érzik, meglopták ifjúságukat. Megfosztották őket az összeforrottságuk érzésétől, generációs mibenlétük tudatától s hitétől. Legfőképpen pedig létfeltételeik rosszabbodtak, már-már a teljes kiábrándultság és reményvesztés állapotába taszítva őket. Szétaprózódásban, parciálisan, kényszerpályák foglyaiként élnek, egyik napról a másikra. Világmegváltó tervek helyett a túlélési stratégia foglalkoztatja nagy részüket. Hogyan úszhatják meg a nehéz időszakot, kiléphetnek-e a fiatal korosztályból testi-lelki-idegi összeroppanás nélkül: ezek a legizgalmasabb kérdések a számukra.

A kedvezőtlen társadalmi folyamatok alakítják ki, pontosabban erősítik meg az ifjúság talán legszembetűnőbb alkalmazkodási stratégiáját: a közömbös, a csalódott, a mindentől félrevonuló, az érdektelen magatartást. A mai fiatalok elvesztik identitásukat, történelemalakító erejüket s bizonyosságukat, arctalan masszává, passzív korcsoporttá degradálódnak, akikkel csupán megesis a történelem.

Itt egy nemzedék vegetál, mely már nem is nevezhető annak, inkább csak a jelentéktelen né váló fiatalok laza csoportjának. A mai fiatalok nem tudnak mit kezdeni magukkal, s a társadalom (benne a politika) sem képes megtalálni a megfelelő hangot velük kapcsolatban.

Ha most konkrétan az utóbbi néhány évtized magyarországi politikai fejleményeit tekintjük át az ifjúság-problematika szemszögéből, akkor nem nehéz észrevennünk egy sajtós végletpárt.

A szocializmusban a politika felfedezi magának az ifjúságot, de csak azért, hogy nyomban kiskorúítsa is azt. Létrehozzák az ifjúságért felelős miniszteriális szervet; ifjúságpolitikai párthatározat, majd ifjúsági törvény születik; új műsorok indulnak a rádióban és a

televízióban, melyek a fiatalokról szólnak; ifjúságkutató csoport szerveződik; az állam jó néhány intézkedést vezet be a fiatalok érdekében. Jellemző a politika, de még inkább az egész társadalom nekibuzdulására, a fiatalok iránti rajongására, hogy 1975-ben önálló kiállítást rendeznek Budapesten Ifjúság címmel. Ha már egy kiállítás színterére is bevonul az ifjúság téma, az jól érzékelteti a közhangulatot: arccal az ifjú nemzedék felé.

Ez az általános odafigyelés és törődés önmagában üdvözlendő folyamat, ám ez a fejlemény is – mint annyi más – eltorzul, visszajára fordul. Ugyanis az ifjúságpolitikában sem működhet más, mint az államszocializmus paternalizmusa. Ennek megfelelően a politika úgy foglalkozik a fiatalok ügyes-bajos dolgaival, hogy valójában meg sem hallgatja az érintetteket, a fejük fölött hozza meg intézkedéseit. Ily módon minden döntést és lépést „kegyként” élhetnek át a fiatalok. Az „ajándékért” cserébe befoghatják szájukat, azaz kénytelenek lemondani a minden fennállóval szembeni

tehát egy furcsa és megtévesztő helyzet: bár a politika és a társadalom sokat foglalkozik az ifjúsággal, olykor még látványos gesztusokat is tesz felé, valójában mégsem tekinti komoly s önálló partnerének, csupán egy illedelmes és engedelmes nemzedéknek.

Látjuk, ez a szisztéma és berendezkedés ideologisztikusan közelíti meg az ifjúságot. Az 1989–1990-es társadalmi-politikai változások az ifjúságpolitikát is gyökeresen átalakítják. A kilencvenes évek új kormányai, politikai erői – s ez a pozitív felismerés és törekvés – maguk mögött hagyják a korábbi atyáskodó mentalitást, az agyafúrta sértő hangnemet, a kampányszerű, „kipipálandó” foglalatosságot. Rájönnek, belátják, hogy a mindenkori ifjúságot nem sajátíthatja ki magának semmiféle politika s ideológia. Az ifjúság mindenkié vagy ha úgy tetszik, senkié: csak önmagáé. Azt gondolom, ez a felismerés a rendszerváltás egyik legbecsesebb érdeme. Sajnos azonban az 1989 utáni időszak – a másik végletet hozza magával. Azt, hogy a politikai akarat semmilyen formában nem szólhat bele az ifjúság dolgaiba, óvakodni kell minden-

Napjaink egyik új divatkategóriája az EU-konformitás. Nemcsak a politikai közéletben beszélünk róla egyre többször mint kíváncsiakról, hanem különböző gazdaságtani és jogi tanulmányokban is mind gyakrabban előbukkan. A politikai és a tudományos megközelítés szerint egyaránt arról van szó, hogy aki az európai uniós bővítés mellett foglal állást, s minden felkészültségével és tevékenységével a csatlakozás előkészítését szolgálja, az EU-konformista. Ebben az értelmezésben az EU-konform magatartás és alkalmazkodási stratégia követendő példaként, pozitív mintaként jelenik meg.

mű beavatkozástól, szabad folyást kell adni az ifjúság önmozgásának, hadd működjön az a saját belső törvényszerűségei szerint. Így ismételten veszélyes felfogáshoz érkezünk. A politika lényegében magára hagyja a fiatalokat, érzéketlenné válik sorsuk iránt. Legalábbis nem tud (vagy nem is akar?) hathatós segítséget adni nekik. A fiatalok pedig nem érzik a társadalom szükséges támogatását, inkább azt, hogy egyedül maradnak súlyos gondjaikkal, és valósággal belefulladnak problémáikba.

A magukra hagyottság érzése csak fokozódik, mert az utóbbi közel egy évtizedben rosszabbodik az ifjúság helyzete. A fiatalok számára a rendszerváltás óriási csalódást hoz. Hadd emlékeztessenek itt néhány fájdalmas tényre. Éppen a kilencvenes években bukkan fel egy, addig ismeretlen jelenség a fiatalok körében: a munkanélküliség. A munkanélküliség persze a felnőttek világában is jelen van, de az ifjak közötti előfordulása azért jelent súlyos(abb) problémát, mivel itt – általában – az első munkába lépés lehetőségétől való megfosztásról van szó. Mindez az anyagi természetű nehézségeken túl azzal a következ-

ménnyel is járhat, hogy a fiatal lelki sérüléseket szenved, amelyeket egy életen át sem tud kiheverni. Mert milyen önbizalmat és perspektívát adhat az ifjú embernek az a tapasztalat, hogy munkanélküliségként kezdheti felnőtt életét?! Hasonlóképpen elszomorító a fiatalok számára az önálló lakáshoz jutás mai lehetősége. Úgyszólván reménytelen helyzetben van ezen a téren a fiatal, ha csupán a saját munkájára és tehetségére támaszkodhat lakás-gondjai megoldásában. Azzal számolhat, hogy ezen a téren (is) szülei anyagi-vagyoni helyzetétől függ előremenetele, nem pedig tőle, saját munkájától, erejétől. Nem jobb a helyzet, ha a továbbtanulási esélyeket nézzük; itt éppenséggel távolodunk az esélyegyenlőségtől. S úgy tűnik, ezt a tendenciát nem hogy megállítani nem, de még fékezni sem képes semmiféle politikai akarat és pedagógiai lelemény. Elszomorítóak azok az adatok is, melyek a fiatalok körében növekvő alkohol- és drogfogyasztásról szólnak, s csak szegyenkezhetünk a vonatkozó bűnügyi statisztikák és egészségügyi mutatók miatt.

A negatív példák pusztá felsorolása is érzékelteti, milyen súlyos problémák halmozódtak fel társadalmunkban. A politika önmagával van elfoglalva, s nem jut kellő figyelmre és energiára arra, hogy számot vessen a fiatalok helyzetének rosszabbodásából adódó következtetésekkel. A tények arra mutatnak, hogy a rendszerváltó politika lemond az ifjúságról. Meglehet, nem akarja ezt és ma is tesz bizonyos lépéseket a fiatalok érdekében. De akárhogy van, a végeredmény mégiscsak az, hogy a társadalom és a politika ténylegesen nem éri el és nem tudja megszólítani/mozgósítani a fiatalokat társadalmi célkitűzéseink megvalósítására.

Nem csodálkozhatunk hát azon, hogy a fiatalok tömegei valóban csalódottakká, megkeseredettekké válnak, magukba fordulnak, apátiába menekülnek vagy deviánsná válnak. De az is nyilvánvaló, hogy ez az életstratégia, bár érthető és nagyrészt jogos reakcióból születik, egészében mégsem fogadható el, s kiváltképpen abban az értelemben nem, mintha ez lenne az egyedüli jogos vagy annak tűnő alkalmazkodási forma. Léteznek egyéb mintakövetések és talán még pozitív viszonyulások is.

A konformista–nonkonformista „keringő”

A félrevonuló, önmaga kicsiny(es) világába menekülő magatartás mellett számolnunk kell a konformizmus–nonkonformizmus végletpár jelentkezésével is, a konformista alkalmazkodás az ifjúság másik alapvető életstratégiája:

a) Minden jel arra enged következtetni, hogy a konformizmus általános eluralkodásának korszakába lépünk. Nem magyar specialitásról van szó, hanem egyetemes mozgásról, világtendenciáról. Több társadalomtudós is leírja a folyamatot, nemrégiben még tudományos konferenciát is rendeztek – a Boston Egyetemen – Az általános konformizmus korszaka címmel. Erre hivatkozik az Espritben korszakunk jeles gondolkodója, *Cornelius Castoriadis* is, amikor azt állítja: „Az individuum szintjén éppen most jön létre egy új szakasz, az általános(ult) konformizmus formája. Úgy tartom, a modern történelem legkonformistább szakaszát éljük.” (5) Erre mondaná *Milan Kundera*, hogy ma az individuum végét, egyúttal egy soha-nem-volt egyformaság korszakának nyitányát éljük. Az általános tendencia elől kitérni csaknem lehetetlen, a könnyebb ellenállást választva, tömegesen alkalmazkodunk hozzá, azaz – elnézést a nem magyaros kifejezésért – konformálódunk. Ez alól a hatás alól, láthatóan a fiatalok egy része sem tud kibújni.

b) Az ifjúság, talán minden más nemzedékhez képest a legkevésbé tud ellenállni a konformista nyomásnak. Ezzel kapcsolatban *Epikurosz*nak, a klasszikus görög bölcseletnek van egy, megfontolásra érdemes gondolata: „Nem az ifjú dicsérendő boldogként, hanem az aggyastyán, mert aki még friss erőben van, azt a sors még sokszor úzi majd hol ebbe, hol abba az irányba, az aggyastyán viszont korát tekintve már révbé jutott, és – biztos védgát mögött – oly gazdasággal bír, melyet korábban alig mert remélni.” (6) Mondhatnánk Epikurosz után szabadon, némiképpen átigazítva *Pascal* híres kijelentését: az ifjú ember a haj-

ladozó nádszál, akit a szélfuvallat könnyedén eldönthet – mikor hogy – jobbra és balra. Innen pedig már csak egy lépésre vagyunk a konformitástól. A modern társadalomtudományokban (különösképpen a szociológiában, a politológiában és a szociálpszichológiában) se szeri, se száma az olyan munkáknak, amelyek természetes módon kapcsolják össze a konformitást és az ifjúságot. *H. Schelsky* például nem kevesebbet állít klasszikus művében, minthogy az ifjúság magatartásában a „fokozódó konformitás strukturális törvényszerűségének elve” (7) érvényesül.

c) Napjaink egyik új divatkategóriája az EU-konformitás. Nemcsak a politikai közéletben beszélünk róla egyre többször mint kívánalomról, hanem különböző gazdaságtani és jogi tanulmányokban is mind gyakrabban előbukkan. A politikai és a tudományos megközelítés szerint egyaránt arról van szó, hogy aki az európai uniós bővítés mellett foglal állást, s minden felkészültségével és tevékenységével a csatlakozás előkészítését szolgálja, az EU-konformista. Ebben az értelmezésben az EU-konform magatartás és alkalmazkodási stratégia követendő példaként, pozitív mintaként jelenik meg.

Tudomásul vehetjük, hogy maga a konformitás fogalom „a modern társadalomtudomány központi problémája”, (8) mint ahogyan elismerhetjük jelenségként való létezését is, a konformitást azonban nem indokolt abszolutizálnunk, azt a törekvést pedig, amelyik megpróbálja pozitív tartalommal felruházni a fogalmat, kifejezetten veszélyesnek tartom. Talán meglepő ez a kijelentésem, ugyanis ellenkezik a ma különösen közkedvelt állásponttal (az EU-konform magatartás az érték és az értékes). Remélem, érthetővé válik „merészségem”, ha betekintünk a konformitás-fogalom szakirodalmába.

A konformizmus témában fölöttébb gazdag angolszász szakirodalom jött létre. Az empirikus vizsgálódásokban gyakran találkozhatunk olyan értelmezéssel, amely szerint a konformitás a társas viselkedés modellje; az emberek azért „hajlandók konformálódni, mert felismerik, hogy a társadalmi normától való mégoly kis eltérés is súlyosan károsítja a státusukat, illetve a népszerűségüket.” (9) Nyilvánvaló, a konformitásban működnek szociálpszichikai mechanizmusok. Ám elegendő-e csupán a társas viselkedés törvényszerűségeivel magyaráznunk a jelenséget? Arra az alapösszefüggésre hívnám fel a figyelmet, hogy a konformizmus természetesen az alkalmazkodással kapcsolatos jelenség, de nem azonos vele, csupán sajátos formájával: a konformizmus olyan polgári erény, melynek a szabadság elvesztése az ára” (10) – mondta csaknem háromszáz évvel ezelőtt *William Penn*, amerikai liberális gondolkodó. A „modern ember meggyengült személyiségben szenved (...) olyan árny, ki álarcot, jelmezt visel” (11) – figyelmeztet *Nietzsche*. Majd *Heidegger* folytatja a gondolatot: „Mindenkinek a másik, senki sem önmaga. Az akárki, akivel a mindennapi jelenvaló lét kijére vonatkozó kérdést megválaszoltuk, a senki, akinek a jelenvaló-lét az egymásközt-létben már mindenkor kiszolgáltatta magát.” (12) Végül *Ernst Fischer* adja meg a legtömörebb definíciót, miközben hű marad az eredeti értelmezéshez: „...az En elsüllyedése az Akárkiben, a konformizmus.” (13)

„Az ifjúság a nonkonformizmus csúcsa (tetőpontja)” adja meg az alaphangot C. M. Cooley, jó néhány évtizeddel ezelőtt. Majd az 1968-as nagy diákmozgalmak sokak számára nyilvánvalóvá teszik: nem a konformizmus, hanem éppen a nonkonformizmus lesz a követendő példa. A lázadó ifjúság nagyszerű történelmi színrelépése - melyre az egész világ felfigyel - valójában a nonkonformizmusban ölt testet. L. S. Feuer ifjúságkutató például arról ír, hogy a '68-as nagy nemzedék célja „a tradíció, a konformitás, a rend, a formalizmusok megdöntése”.

Ha innen – tehát az eredeti felfogás felől – nézzük a konformizmus fogalmát, akkor érthetővé válik, miért tartom, a közfelfogás ellenére, elhibázott lépésnek az EU-konformitás szóhasználatot. Pontosabban az „uniós konformitás” kifejezésének pozitív értelmezését. Összeadva az EU-konform „bűvös” jelszavát és a konformizmus eredeti jelentését, a következő, nem éppen hízelgő eredményt kapjuk: „Légy EU-konform! Azaz szolgálai módon alkalmazkodj az Európai Unióhoz! Vedd fel az EU-egyenkabátot, s ezzel felejtssd is el az autonómiádat!”

A magam részéről nem tudom elfogadni az EU-konform kifejezést, a fenti meggondolás alapján, ami nyilvánvalóan nem azt jelenti, hogy elutasítanám a csatlakozást. A mindénáron belépés ellen vagyok, a szolgálai alávetettségéből történő alkalmazkodást utasítanám el, és nem feltételezem, hogy maga az Európai Közösség követelné meg tagjaitól vagy a leendő társországoktól a minden egyéni szint, jellegzetességet, helyi sajátosságokat s érdekeket feladó, „fejbőlöntő” alkalmazkodást.

Hasonlóképpen nem azonosulok a konformizmus abszolutizálásának gondolatával. Nagyon is szükség van a konformizmus elleni fellépésre, arra, hogy más alkalmazkodási formákat, stratégiákat találjunk s dolgozzunk ki. Így jutunk el a nonkonformizmus problémájához, ugyanis sokak szerint a konformizmus ellen éppen a nonkonformizmussal lehet fellépni.

A nonkonformizmus és az ifjúság összekapcsolása sokkal közvetlenebbnek s természetesebbnek tűnik az előbbi összevetésnél.

„Az ifjúság a nonkonformizmus csúcsa (tetőpontja)” (14) adja meg az alaphangot *C. M. Cooley*, jó néhány évtizeddel ezelőtt. Majd az 1968-as nagy diákmozgalmak sokak számára nyilvánvalóvá teszik: nem a konformizmus, hanem éppen a nonkonformizmus lesz a követendő példa. A lázadó ifjúság nagyszerű történelmi színrelépése – melyre az egész világ felfigyel – valójában a nonkonformizmusban ölt testet. *L. S. Feuer* ifjúságkutató például arról ír, hogy a '68-as nagy nemzedék célja „a tradíció, a konformitás, a rend, a formalizmusok megdöntése”. (15) *G. Schwartz* meg arról értekezik, hogy mi van az ifjúság magatartásában a konformitáson túl. (16) Mi más lehetne, mint a nonkonformitás! A nonkonformitás győzi tehát le a „gyalázatos” konformizmust. A nonkonformizmus az ifjúság természetes magatartása, hiszen a fiatalok „vérében” van a fennállóval szembeni kritika, mindenféle tekintély, társadalmi nyomás automatikus elutasítása.

Első pillanatra valóban jogosnak tűnnek azok a várakozások, remények, amelyek a fiatalok nonkonformizmusával – mint pozitív megnyilvánulással – kapcsolatosak. Imponáló a lázadó ifjúság merészsége, lendülete, ereje, ahogy a hivatalos intézmények, értékrendszerek, a megkövesült viszonyok ellen kikel. Egy pillanatig úgy tűnik, tényleg övé a világ, és sarkából forgatja ki a számára ásatag világot, és új kultúrát, új életvitelt, új társadalmat hoz létre. A lendület, a kifejező erő sok neves politikust, tudóst, művészt megtéveszt, akik a hatása alá kerülnek. Az ideológia is gyorsan következtet: a társadalmat nem a rideg gazdasági törvények, nem is az illékony osztálymechanizmusok, hanem a mindenkori ifjúság uralja. Az ifjúság képes csak megváltani ezt a világot, a maga csodálatos vitalitásával, bámulatra méltó kritikai készségével és képességével. A '68-as nemzedék szerepe messze fölértékelődik, sorra születnek meg a társadalmi jelentőségével kapcsolatos illúziók, majd később (amikor már régen elbukik a mozgalom) a nosztalgiaiák. A kitüntetett figyelem dokumentumai: könyvek, filmek, lemezek, rockoperák és természetesen vég nélküli koncertek.

Aztán jönnek a keserves csalódások. Párizs népe a tüntetések során csak annyit észlel, hogy néhány hónapig kerülő úton kénytelen közlekedni autójával, illetőleg, hogy egy ideig nem ürítik ki a szemétszállító munkások a kukás hengereket. Németországban (Berlinben) pedig a hetvenes években már új jelszó terjed a fiatalok körében: „Istenem! Tégy gerinctelenné, hogy állami hivatalba jussak!” Az ifjúság – látványosnak mondható – nonkonformizmusa úgyszólván észrevétlenül átalakul (vagy visszaváltozik) konformizmussá, bizonyosságul arra, hogy a konformizmus nem haladható meg nonkonformizmussal: hamis végletpárról van szó. A viszonypár nem értelmezhető úgy, mintha az előbbi lenne

a negatív, az utóbbi pedig a pozitív alkalmazkodás, mert mindkettő egyaránt káros és személyiségtorzító forma. Az összefüggést pontosan jelzi (még az 1950-es években) *R. Crutchfield* amerikai szociálpszichológus. Szerinte e két fogalom nem egymás ellentéte, ugyanis mindkettő közös gyökere az egyéni autonómia feladása, a másoktól való függőség. A konformitás a csoporttársak véleményéhez történő elvtelen igazodás, a nonkonformitás ugyanennek elvtelen elutasítása. (17) Az elvtelenség nem elv nélkülséget jelent, mindkét magatartást nagyon is határozott elv mozgatja, tudniillik az az elhatározás, hogy mindig s minden körülmények között másoktól tegyem függővé a tevékenységemet. A konformista mindig az aktuális „irányvonalhoz” idomul, a nonkonformista pedig állandóan nem mond másoknak s másokra, függetlenül attól, mit képviselnek ők.

A '68-as lázadó ifjúsági mozgalomban megnyilvánuló nonkonformizmust megalapozatlan lenne valamiféle piederzatra emelni, hiszen jól követhető, hogy ugyanebben a formában benne rejlik a konformizmus lehetősége. A „nagy nemzedék” üzenete arról is szól, hogy a konformizmus–nonkonformizmus hamis alternatíva és e két alkalmazkodási stratégiát egyszerre és egyaránt kívánatos lenne legyűrni.

De kiléphetünk-e a konformizmus–nonkonformizmus áldilemmájából, illetve felébredhetünk-e az apatikus lázálomból?

Az „ostoba lírai kor” és az új stratégia

Azt gondolom, túlemelkedhetünk és túl is kell lennünk az eddig vázolt magatartási stratégiákon. Két ponton van esély a kitörésre, mindkettő a felelősségvállalással kapcsolatos. Az egyik a fiatalok, a másik a társadalom(politika) felelősségére vonatkozik:

a) Ami a fiatalok saját felelősségének kérdését illeti, ők roppant nagy emberi próbatétel előtt állnak, ugyanis egyszerre kell leküzdeniük saját illúzióikat, nosztalgikus érzéseiket és kishitűségüket, kiábrándultságukat. Rá kell jönniük, hogy a világ nem körülöttük forog vagy legalábbis nem elsősorban az ő ízlésük szerint alakul. Eppenséggel mintha ellenükre mozdulna, hiszen az utóbbi években sok területen valóban alávetett s méltatlan helyzetbe csúsztak. Tényleg úgy érezhetik, elveszik, meglopják tőlük ifjúságukat, megfosztják őket jövőképüktől, és úgy istenigazából már semmi értelmes dolgot nem tudnak csinálni, egyszerűen „saját levükben főnek”. E reménytelen helyzetből – elsősorban nekik kell magukat kihúzniok. *Mats Lieberg*, svéd ifjúságkutató azt hangsúlyozza tanulmányában (annak is az Ifjúság és a modernizáció című fejezetében), hogy „a fiataloknak ma fel kell készíteniük *Magukat* (kiemelés tőlem – K. S.) a felnőtségre. Ez az ifjúság feladata, s ez az alapja az »ifjúság« meghatározásának, nem életének sajátos kronologikus szakasza”. (18) Az elmozdulás tehát nem automatikusan, nem magától következhet be, hanem elsősorban maguknak a fiataloknak a kikényszerítő erejétől, küzdeni akarásától és képességétől. Ez a feladat és felelőség nem spórolható meg vagy nem helyettesíthető semmi és senki mással.

S innen nézve vitatható – az írás elején már idézett – Szilágyi Ákos koncepciója. Ő azt állítja, hogy napjainkban, a posztmodernitás korszakában az ifjúság újfent egy „szeleburdiság”, egy „bolondság”, szintjére süllyed vissza, éppúgy, mint volt valaha a premodernitásban.. Nem valószínű, hogy ez így lesz. Az ifjúkor ma nem egy röpké átmeneti, súlytalan és kötetlen idő, melyet jól el lehet tölteni, aligha tarthatjuk, ahogyan Milan Kundera nevezi, „ostoba lírai kornak”. A mai fiataloknak nem felhőtlen „időske” adatik meg, melyet gondtalanul kiélvezhetnek, hódolva különféle hóbortoknak. Ellenkezőleg: hosszan tartó, gyötrelmes, fájdalmas, önmagukat elvesztő vagy még nem megtaláló, nagy ütközéseket hozó drámai kor az ő ifjúságuk. Nagyon is komoly erőfeszítéseket kell tenniük azért, hogy megtalálják önmagukat, nemzedéki sajátosságaikat s identitásukat. A korkövetelmény ma is ugyanaz, mint volt a modernitásban: az egyszer már megtanult ismeretek, eljárások, technológiák, élet- s munkatapasztalatok nem elégségesek egyetlen életszakasz (a munkaképes kor) letöltésére. Azaz a civilizáció feltételei több-

ször és radikálisan átalakulnak egy emberi élet során. A modernitás szüntelenül változó s kitáguló világa az ifjúság számára nem idegen, nem feldolgozhatatlan. Ellenkezőleg: nekik természetes közeget jelent a megújuló világ, a kritikai gondolkodásmód, a korszerűtlent bátran elhagyó s új értékeket teremtő életstratégia. Ebből következik, hogy minél inkább kifejlődik a modernitás egy adott társadalomban, elvileg annál értékesebbé válik az ifjúság, hiszen ez a nemzedék, talán minden más csoportnál könnyebben, kevesebb vesződséggel és megrázkódtatással lép túl a „berozsásodott” munkakultúrákon, világértelmezéseken és életmód-mintákon.

Az ifjúságnak azon része képes ezt az értéket hordozni, amely mindent meg is tesz annak érdekében, hogy felszínre törjenek szunnyadó erői. Mindez új alkalmazkodási stratégiát kíván, amely egyaránt tartalmazná az ifjúság természetében rejlő vitalitás értékeit, és levonja az előzőekben változtatott negatív életstratégiák tanulságait:

– a fiatalok nem tehetnek úgy, mintha semmi közük, lehetőségük s felelősségük nem lenne abban a kérdésben, hogy mi történik velük s milyenné fognak válni. Nem fogadható el a kiváráó magatartás kényelmessége vagy a kivonulással fenyegető sértődöttség;

– az ifjúság számára, kerüljön bármily súlyos helyzetbe is, marad egy reménysugár. Az tudniillik, hogy a civilizáció (mondjuk így: modernizáció) dinamikája mindenképpen felértékeli – akár felismerjük és szeretjük, akár nem – az állandó megújulásra kész és képes társadalmi erőket;

– az érettség biztos – ha nem a legbiztosabb – fokmérője: a fiatalok milyen mértékben képesek megzabolázni, korlátok között tartani saját kritikusi alapbeállítódásukat. Nem „beleszeretni” kell abba, mert akkor könnyen parttalaná, válogatás nélkülivé válhat tagadásuk (ez lesz a nonkonformizmus mítosza), vagy pedig saját jelentőségük túlértékeléséhez jutnak el (az ifjúságnak mint a „társadalom vezető tényezőjének illúziója). Alapvető fontosságú az önkorlátozás és a mérték megtalálása: rájönni arra, hogy nem a társadalom igazodik a fiatalokhoz, hanem nekik kell alkalmazkodniuk a világhoz.

Nézzünk egy konkrét példát Az európai uniós csatlakozás témakörében miként érvényesülhetnek a fenti szempontok?

Az uniós bővítés a mai európai történelem hívó szava. Ma még nem tudjuk felmérni, milyen következményekkel, főként pedig milyen negatív hatásokkal fog járni a felvétel, de feltételezhetjük, hogy ha nem lépünk be vagy ha nem vesznek fel, az csak rosszabb lehet a tagsági helyzetnél. Hiszen kimaradni a globalizációs folyamatból, csakis anakronisztikus – nagy valószínűséggel: alávett – állapotot eredményezhet. A történelem hívására, kihívására nem válaszolni, végzetes hiba s felelőtlenység lenne. Az ifjúságnak is színt kell vallania. Vitathatatlan, az ifjúság saját tevékenységével nagymértékben előmozdíthatja az uniós felkészülést. Gondoljunk a magas szintű szakmai-tudományos képzettség megszerzésére, a számítástechnika naprakész elsajátítására, az idegen nyelvek megfelelő bírására, más kultúrák megismerésére s befogadására. Ugyanakkor az ifjúságnak tudnia kell, nem dolgozhat pusztán önmagában s önmagáért, kiváltképpen nem a társadalom ellenében. Sőt,

*Még nagyobb gond,
hogy a kidolgozandó stratégiai
megalapozású társadalmi programban
nincs jelen, legalábbis nem a szükséges
és kívánatos mértékben, az ifjúsági
szempont.*

*Nem érzékelhető kellő súllyal
az a kérdés, hogy hol a helye
s mi az értéke az ifjúságnak ebben a
stratégiában, pedig
az ifjú nemzedék mindenki másnál
jobban érdekelt a jövőben, a jövő
alakulásában. Amit ma megteszünk vagy
elmulasztunk,
az majd a közjövőben érezteti jótékony
vagy éppen káros hatását. Mindez a mai
fiatalok életét fogja a leginkább
befolyásolni.*

az a furcsa helyzet állt elő, hogy minél inkább tud alkalmazkodni a történelmi tendenciákhoz, annál nagyobb beleszólása lehet a folyamatok alakításába, egyúttal saját arculatának formálásába és saját érdekében képviselőjébe is. Egy ilyen alapú s célzatú alkalmazkodási stratégia kidolgozása és megvalósítása lehetne a mai ifjúság felelőssége.

b) Nem kevésbé fontos magának a politikának, de az egész társadalomnak a megváltozása-megváltoztatása is.

Gyakran éri az a vád a mai politikát és kormányt, hogy szűk látókörű, csak a napi érdekeket s értékeket szolgálja, nem rendelkezik hosszú távú, koncepcionális programmal, világos jövőképpel. Elég, ha csak az oktatás, a tudományos kutatás, az egészségügy mai állapotára gondolunk. Az uniós csatlakozás történelmi hatású és jelentőségű fejlemény lesz, ami stratégiai célkitűzést és programot kíván. Elkerülhetetlen a távlatos gondolkodásmód, egy egész korszakra szóló új érdek- s értékrendszer kialakítása, de ma még messze vagyunk a nagyobb összefüggések iránti fogékonyság tömeges elterjedésétől.

Még nagyobb gond, hogy a kidolgozandó stratégiai megalapozású társadalmi programban nincs jelen, legalábbis nem a szükséges és kívánatos mértékben, az ifjúsági szempont. Nem érzékelhető kellő súllyal az a kérdés, hogy hol a helye s mi az értéke az ifjúságnak ebben a stratégiában, pedig az ifjú nemzedék mindenki másnál jobban érdekelt a jövőben, a jövő alakulásában. Amit ma megteszünk vagy elmulasztunk, az majd a közeljövőben érezteti jótékony vagy éppen káros hatását. Mindez a mai fiatalság életét fogja a leginkább befolyásolni.

Ideje lenne megszabadulni a politika rossz beidegződéseitől, mint például az ifjúság kiskorúsításának szemléletétől és gyakorlatától, vagy éppen a nemzedéki problémák iránti érzéketlenségétől. Az ifjúságban komoly társadalmi erőtt kell lásson, akivel szövetségesként, partnerként, nem pusztán megnevelendő kiskorúként dolgozhat. Éppen ezért az ifjúságnak nagyságrenddel nagyobb, érzékelhetőbb segítséget kell adnia. Az új ifjúságpolitika lényege: a fiatalok problémáival való kiemelt szintű foglalkozás, hogy maga az ifjúságpolitika is stratégiai ágazattá, nemzeti jelentőségű programmá váljék. Amikor a politika bármilyen intézkedést, rendeletet, törvényt hoz, és amikor a társadalom, működése során, bármilyen lépést tesz az élet megannyi területén (például a tulajdoni szerkezet átalakítása, a munka-, az oktatás- és az egészségügy, a kultúra, a külpolitika, a turisztika, a karhatalom stb. fejlesztése), mindig vesse fel és vizsgálja meg azt a kérdést, hogyan hat az az ifjúság helyzetére, hogyan befolyásolja érdekeit. Ha a politika (s a mindenkori kormányzat), valamint a társadalom képes lesz ilyen jellegű és célzatú folyamatos kitekintésre, mérlegelésre, jóindulatra s hathatós segítségnyújtásra, akkor elmondhatjuk: stratégiai ágazatként működik az ifjúságpolitika.

Az ilyen megközelítés és viszonyulás megteremti a kedvező politikai és társadalmi feltételeket ahhoz, hogy az ifjúság újra megtalálja önmagát, identitástudatát, valamint egyszerre kritikus és építő jellegű alkalmazkodási formáját. Így tudja valóban kibontakoztatni immanens erejét s értékeit: önmagát és társadalmát formálni tudó készségeit és képességeit.

„Az »ifjúság« elvétele vagy trónra emelése?” – hamis ez a kérdésfeltevés. Ne azon keseregjünk, hogy ma eltűnt az ifjúság, s csak fiatalok vannak, akiknek viszont hiányzik a nemzedéki tudatuk és a hitük. De azon se fáradozzunk, hogy a fiatalok felkarolása, a problémáikkal való törődés minden más kérdést, problémát elhomályosítson, netán átcsapjon valamilye istenítésbe. Az ifjúság társadalmunkban elfoglalt tényleges helyére kell rátalálnunk.

Jegyzet

(1) SZILÁGYI ÁKOS: *Az utolsó nemzedék I–II.* 2000, 1998. január, 17–18. old.; 1998. február, 24. old.

(2) WEINSTEIN, DEENA: *Alternative youth: The ironies of recapturing youth culture.* Young, Nordic Journal of Youth Research, 1995. február, 64. old.

(3) SZILÁGYI ÁKOS: i. m., II. r., 24. old.

- (4) KATONA JUDIT: *Mária-bánat*. Szeged 1997, 39. old. – A vers címe: *Adalék életrajzomhoz*.
- (5) CASTORIADI, CORNELIUS: *En mal de culture*. Esprit, 1994. október, 48. old.
- (6) Parafrázis: NESTLÉ, WILHELM: *Die Nachsokratiker. I.*, 1923. Epikurosz 144/80., 144/17. töredék.
- (7) SCHELSKY, H.: *Die skeptische Generation. Eine Soziologie der deutschen Jugend*. Eugen Diederichs Verlag, 1958, 381. old.
- (8) SCHEFF, T. J.: *Shame and conformity*. American Sociological Review, 1988. június 3. sz., 395. és 405. old. – A szerző két helyen is hangsúlyozza álláspontját.
- (9) BERNHEIM, B. D.: *A Theory of Conformity*. Journal of Political Economy, 1994. 3. sz., 864. és 844. old.
- (10) *Conformity and Deviation*. Edited by Berg and Bass. Harper and Brothers Publishers. New York 1971. Előszó (számozatlan). A kötetet a konformizmus-szakirodalom klasszikus művének tekinthetjük. Penn felfogását német nyelven is olvashatjuk: PENN, W.: *Früchte der Einsamkeit*. (1693–1718). Heidelberg, Karl Winters Universitäts Buchandlung. Der Konformist. 249–253. old.
- (11) NIETZSCHE, F.: *A történelem hasznáról és káráról*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983, 54–55. old.
- (12) HEIDEGGER, M.: *Lét és idő*. Gondolat Kiadó, Bp. 1989, 260–261. old.
- (13) FISCHER, E.: *A fiatal nemzedék problémái*. Gondolat Kiadó, Bp. 1964, 97. old.
- (14) COOLECY, C. H.: *Human nature and the social order*. Schocken Books, New York 1967, 304. old.
- (15) FEUER, L. S.: *The conflict of generations*. Basic Books, Inc. Publishers New York–London. 1969, 35. old.
- (16) SCHWARTZ, G.: *Beyond conformity or rebellion. Youth and authority in America*. The University of Chicago Press. Chicago–London 1987.
- (17) CRUTCHFIELD, R.: *Conformity and character*. The American Psychologist. 1955. 10., 191–198. old.
- (18) LIEBERG, MATS: *Public space, lifestyles and collective identity*. Young, 1995. február, 20. old.
- (19) Lásd ezzel kapcsolatban: *Ifjúságpolitika: stratégiai ágazat?* = *Gyermek- és ifjúsági szervezetek az ezredfordulón*. Szerkesztette: P. MIKLÓS TAMÁS. Zánka 1997, 115–118. old.